

Kris i byggbranschen?

Om behovet av att re-designa praktiken

Kristina Grange

Det är kris i den svenska byggbranschen. Det har under de senaste åren slagits fast i utredningar av olika slag, inte minst i Bygghälsöns utredning *Skärpning gubbar!* Fåtalsdominans, förskjutna styrkeförhållanden, skrå- och revirtänkande, förändringsobenägenhet och gamla strukturer är några av de iakttagelser kommissionen gör av en byggbransch i obalans.

Det är tydligt att det är relationen entreprenör – byggherre som har stått i fokus för kommissionens analys. Mycket lite uppmärksamhet har ägnats de villkor branschens övriga aktörer verkar under. Det kan tyckas förvånande, inte minst eftersom kommissionen konstaterar att det sannolikt är entreprenörer och konsulter som har störst möjligheter att åstadkomma en bättre fungerande byggbranch:

Detta innebär inte att entreprenörers och konsulter ansvar på något sätt skall underskattas. Tvärtom har dessa aktörer sannolikt störst möjligheter att åstadkomma förbättringar genom en förändring av sina attityder och beteenden.¹

Några resonemang om hur attityder och beteenden förhåller sig till branschens obalanser finns dock inte. *Hur* branschens aktörer konkret skall bära sig åt för att bryta strukturer och

åstadkomma förskjutningar i styrkeförhållandena ger kommissionen därför inget svar på.

Remissvaren visar att det finns en utbredd vilja bland branschens aktörer att åstadkomma en bättre fungerande byggsektor. Men aktörerna uppfattar att tidspress och branschens "lägsta pris"-fokusering försvarar införandet av nya samarbetsformer. Problemen ses på en och samma gång som hinder för och skäl till att en förändring måste komma till stånd.

Flera organisationer pekar också på att branschens problem inte kan lösas med utgångspunkt bara i styrkeförskjutningen mellan entreprenörer och byggherrar. Och många instämmer i kommissionens uppmaning om att gamla strukturer behöver brytas, och att attityd- och beteendeförändringar nu är nödvändiga. Men vad det egentligen är för attityder och beteenden man vill förändra, och på vilket sätt de har befästs i de rådande strukturerna, är i många avseenden lika oklart i remissvaren som i kommissionens utredning.

Det tycks alltså finnas gott om anledningar att försöka placera in dagens föreställningar om en bransch i "kris" i ett vidare sammanhang. Vad betyder krisen för arkitekterna? Och vilka möjligheter rymmer den?

Hur bryter man "gamla strukturer"? Om betydelsen av kollektiva minnen och institutionell design

Ojämliga styrkeförhållanden, s.k. sociala fallor, är mycket svåra att ta sig ur. Det hävdar Bo Rothstein i *Sociala fallor och tillitens problem*. Å ena sidan krävs det att det uppstår en situation av osäkerhet kring ett givet styrkeförhållande. Fördelarna med den nuvarande situationen måste framstå som så ovissa att den gynnade parten väljer att överge det dittills gynnsamma läget för ett mer jämlikt förhållande som alla tjänar på. Å andra sidan krävs det att det råder en sådan förtroendefull anda att alla inblandade aktörer är beredda att omvärdera sina föreställningar om de andra.

Rothsteins poäng är att vad människor gör beror på vad de tror att andra kommer att göra. Det är de bakomliggande faktorerna för dessa förändringsprocesser som Rothstein intresserar sig för; vad det är som är avgörande när människor som sedan länge har hyst misstro mot varandra plötsligt börjar lita på varandra och samarbeta för ett gemensamt bästa.

Rothstein utgår i sitt resonemang från föreställningen att varken en ensidigt incitamentsstyrd rationalitet eller en likaledes ensidigt kulturell praxis kan förklara variationer i de beteenden som är verksamma vid sådana förändringsprocesser. Motivbilden är mer komplex än så. Avgörande för människors attityder och beteenden är istället vilka förväntningar de har på hur andra skall komma att handla. Dessa förväntningar baseras till viss del på kunskap om de andra. Men sådan information kan omöjligt bli fullständig, aktörer tvingas hela tiden agera under ofullständig information.

Som grund för människors föreställningar om andra vill Rothstein istället lyfta fram betydelsen av historiskt etablerade förväntningar, s.k. "kollektiva minnen". Det är från dessa etablerade myter som människor hämtar sina förväntningar om vad andra kan förväntas göra. Kollektiva är de i den betydelsen att de är sammansatta av ett gemensamt urval historiska händelser. De är alltså varken renodlade sociala konstruktioner, eller några en gång för alla etablerade historiska fakta. Rothstein beskriver dem som produkter, men understryker att de därför inte skall förstås som falska.

På så sätt speglar människors attityder och beteenden ett slags institutionellt arv. För det finns, hävdar Rothstein, ett starkt samband mellan förekomsten av universella, opartiska institutioner i ett samhälle och graden av social tillit och förtroende mellan människor.

Rothsteins resonemang gäller främst skillnader i förutsättningar mellan olika politiska system. System som präglas av misstro och korruption ställs mot system som baseras på tilltro och samarbeten. Analysen berör inte på något sätt byggbranschen. Men kanske skulle den omställning branschen nu genomgår ändå kunna förstås med ett liknande angreppssätt. Även om Rothstein understryker att bilder av "de andra" empiriskt har visat sig vara mycket stabila och svåra att förändra, finns det tecken på att branschens aktörer nu söker vägar för att bryta gamla strukturer. Och även om förskjutningen av ojämlika styrkeförhållanden mot mer jämlika sådana ännu bara är en förhoppning, så finns det idag åtminstone en medvetenhet om att obalanser utgör ett problem för branschen. Därmed skulle kanske den osäkerhet kring styrkeförhållandena som vi upplever i byggbranschen idag kunna förstås, inte bara som ett tecken på en bransch i kris, utan även som en möjlighet, en förutsättning för förändring.

Också när det gäller betydelsen av individers och grupper föreställningar om andra, och dessa föreställningars grund i vad Rothstein talar om som kollektiva minnen, finns det intressanta överensstämmelser med byggbranschen. I *Beställare – entreprenörrelationer i byggandet: samarbete, konflikt och social påverkan* beskriver Anna Kadefors hur branschens aktörer upprätthåller motsättningar till andra aktörer, i syfte att försvara och förstärka de egna positionerna. Och i likhet med Rothstein pekar Kadefors på att föreställningar som finns om yrkesrollerna i byggbranschen skulle kunna förstås som "intressebaserade myter".

Efter att ha följt ett antal byggprojekt under 90-talet konstaterar Kadefors att motsättningarna mellan olika aktörer inom byggbranschen är starka. Men oenigheterna återfinns inte i första hand i de personliga relationerna. De präglas tvärtom starkt av kravet på samarbete och hålls därför ofta konfliktfria. Motsättningarna fyller istället sin funktion på en branschnivå, menar Kadefors.² Och inte sällan överdrivs de av strategiska skäl:

En utomstående som närmar sig ett byggprojekt möter omgående upprörda känslor och anklagelser som riktas mot andra parter. Det är inte ovanligt att höra människor inkompetensförklara hela yrkeskåren likväl som enskilda företag och individer. Konflikter och en närmast demonstrativ brist på förståelse mellan olika yrkeskategorier framstår som en del av vardagen i ett byggprojekt.³

Kadefors tolkar attityderna hos branschens aktörer som mer eller mindre medvetna förebyggande åtgärder för att förstärka och försvara den egna positionen inför kommande förhandlingssituationer. Upprätthållandet av motsättningar på branschnivå kan på så sätt förstås som uttryck för ett rationellt beteende.

Det är också i flera avseenden Rothsteins poäng. Så länge fördelarna med att handla utifrån egenintresse och på kort sikt värderas som större än den risk ett gemensamt handlande innebär är det rationellt att handla kortsiktigt.

Vid en första anblick kan motsättningarna i byggbranschen därmed tyckas omöjliga att övervinna. Men samtidigt pekar mycket på att de aktörer som är verksamma i branschen idag starkt har börjat ifrågasätta det rationella i kortsiktiga strategier som går ut på att försvara den egna positionen. Det framgår bl.a. i en nyligen genomförd undersökning redovisad i rapporten *Pejling av värderingar i byggbranschen*. Där uppmärksammas stora diskrepanser mellan den inriktning mot egenintresse som byggandets aktörer menar präglar bransch-kulturen idag, och de värderingar kring ett gemensamt bästa som man vill se som utmärkande för en önskad kultur.

De nuvarande värderingarna i branschen präglas av system, processer och 'organisationens ego', medan det saknas värderingar som speglar intern samhörighet, externa samarbeten, långsiktighet, medkänsla och socialt ansvarstagande.⁴

Enligt Ryd definieras en svag organisationskultur av stora skillnader mellan organisationens värderingar och medarbetarnas. Att ingen av de tio värderingar branschens aktörer tycker är viktiga privat finns med bland de tio man upplever styr byggbranschen idag är ur den aspekten ett beklagligt resultat. Samtidigt är det en stark indikation på att det finns en stor förändringspotential att ta i anspråk i byggbranschen.

Att arbetsformerna i byggbranschen har börjat upplevas som otidsenliga och ineffektiva är också synpunkter som Kadefors lyfter fram i den senare rapporten *Förtroende och samverkan i byggprocessen*. Hon pekar där på hur många aktörer i den svenska byggsektorn idag upplever ett betydande missnöje med de traditionella arbetsformerna. Bland annat menar branschens aktörer att kompetens inte utnyttjas fullt ut; att dåliga relationer präglar mötet mellan beställare/konsulter och entreprenörer; att det finns en bristande flexibilitet i de traditionellt genomförda projekten som gör att förändringar blir dyra och leder till konflikter; att projekttiden

utnyttjas ineffektivt; att byggkostnaderna är höga; att lönsamheten är dålig; och att man upplever en bristande arbets-tillfredsställelse.

Också byggtreprenörerna, genom den egna byggkommission man har tillsatt för att analysera branschens problem, uppmärksammar som första punkt i den åtgärdslista man presenterar i slutrapporten *Utmaning för nytänkare* att starka särintressen har fått dominera på helhetens bekostnad, och de understryker att samverkan kring helheten nu måste överordnas särintressena.

Idag tycks alltså många vara överens om att branschen som helhet skulle vinna på mer långsiktiga strategier, det ger också de ovan refererade remissvaren uttryck för. Att flera aktörer upplever den traditionella rollfördelningen som hämmande, lönsamheten i branschen som låg, och riskerna som alltför stora, är en stark drivkraft för förändring. Därmed inte sagt att det idag pågår en förskjutning i riktning mot mer jämlika förhållanden i byggbranschen. Men vad vi ser nu skulle kunna vara dess förutsättning. Därmed tycks åtminstone det första av de villkor vara uppfyllt som Rothstein menar är väsentliga för att grupper skall kunna ta sig ur ojämlika styrkeförhållanden: det måste ha uppstått en situation av osäkerhet kring det styrkeförhållande man vill förändra.

Men hur påverkar man då det andra villkoret för förändring, det som berörde omvärderingar av människors föreställningar om "de andra"? Vad är det för slags ny kunskap, nya situationer, eller nya villkor, som kan förmå människor att ompröva sina föreställningar om andra?

Rothstein pekar på betydelsen av "institutionell design". Hans uppfattning är att det finns ett starkt samband mellan människors attityder och beteenden och ett samhälles institutionella arv. Sociala normer om ömsesidighet och tillit är helt avgörande. Det är i beslutssituationer, i situationer där man måste argumentera offentligt och moraliskt stå till svars för sitt handlande, menar Rothstein, som ett kortsiktigt egenintresse kan omdefinieras till att överensstämma med ett kollektivt intresse.

Det finns ett växande intresse för tillit idag. Tillit skulle kunna förklaras som en beteendeförväntan, en förlitan som ersätter saknad information och tillåter en större tolerans för osäkerhet och risk. Att tillit är ett grundläggande villkor för samverkan är tydligt, och säkert kan det ökade samhälleliga intresset ses som ett tecken på att nya samverkansformer

söks inom ett flertal områden. Men kanske kan det ökade intresset för tillit också ses som ett uttryck för att vår känedom om ”de andra”, d.v.s. den information som vi baserar förväntningar, föreställningar, attityder och beteenden på, blir allt mer fragmentarisk och ofullständig.

Att tillitssammanhang är dialektiska, d.v.s. att självtillit och tillit till andra är ömsesidigt beroende, är en föreställning som återkommer i flera artiklar publicerade i antologin *Tillitens ansikten*. Men där uppmärksammas också att tillitsrelationer alltid innebär ett risktagande och att de därmed är beroendesituationer. Att bli litad på skulle därmed handla om att man råder över resurser som är värdefulla för andra. På så sätt tydliggörs att tillitsrelationer också berör frågor om makt.

Med utgångspunkt i en föreställning om att branschens förskjutna styrkeförhållanden är något som upprätthålls och återskapas genom de strukturer vi verkar inom, framstår föreställningar om bättre samverkan genom ökad tillit som goda, men otillräckliga, förhoppningar. Rothsteins resonemang om att ”vad människor gör beror på vad de tror att andra kommer att göra” pekar visserligen ut självtillit som något av en grundläggande förutsättning för att aktörer skall våga utföra handlingar som i allt högre grad måste utgå från ofullständig information om andra. Men hans poäng är att grupper omvärderingar av andra, vid sidan av ömsesidig tillit, också måste rymma ett ifrågasättande av de institutionella förhållandena. Det är dessa förhållanden – det institutionella arv vi verkar inom och våra kollektiva minnen av hur det har vuxit fram – som sätter villkoren för tillitsfull samverkan.

Re-designa praktiken – om samband mellan institutionella villkor och professionell självuppfattning

Att arkitekter aktivt bör designa sina institutionella villkor är något som Thomas R. Fisher understryker betydelsen av i boken *In the Scheme of Things: Alternative Thinking on the Practice of Architecture*.

I likhet med Kadefors konstaterar Fisher att det finns starka myter och föreställningar om olika aktörer i byggbranschen, och att arkitekterna under de senaste decennierna har blivit allt mer marginaliserade. Det sätt på vilket aktörer har talat nedsättande om andra aktörer inom byggandet har bidragit till att branschen idag är en av de mest splittrade och motsättningsfyllda, fortsätter Fisher. Samarbeten med

entreprenörer och konsulter har av arkitekterna kommit att ses som något som verkar hindrande på de konstnärliga ambitionerna, trots att det, menar Fisher, är själva samarbetet som borde betraktas som det konstnärliga inslaget i arkitekternas designkunnande.

Fishers syfte är i hög grad att uppmärksamma arkitekterna på att de i kraft av sitt designkunnande har stora möjligheter att forma sina institutionella villkor.

The structure of practice is itself a design problem.⁵

Utgångspunkter för sitt resonemang hämtar Fisher i den pågående sociala och ekonomiska samhällsförändring i riktning mot ett globalt flödessamhälle som han, och andra, har hävdat utmärker vår samtid. Fisher menar att vi nu lämnar en mekanistisk världsbild präglad av bl.a. industrialisering, massproduktion, specialisering och professionell autonomi, för en utveckling i riktning mot större rörlighet, mångsidighet och projektbaserade samarbeten. Och hans hypotes är att designkunnandet kommer att vara lika centralt i ett sådant flödessamhälle, som vetenskap och teknologi var för den industriella revolutionen.

Men Fisher vill också ifrågasätta de nuvarande, och enligt honom, allt för snäva gränserna för arkitekternas professionella kultur. Hans uppfattning är att arkitekternas marginalisering har gått hand i hand med att arkitekterna själva har fränsagt sig mycket ansvar. Vill arkitekterna stärka sin roll idag måste de återuppta den diskussion om det professionella kollektivets värderingar, som i hög grad har gått förlorad under den senaste tidens utveckling i riktning mot reducerat ansvar. En sådan omarbetning av de professionella villkoren – en *redesign* av praktiken – bör, menar Fisher avslutningsvis, ta utgångspunkt i en diskussion om etik och värderingar.

Det är i första hand den amerikanska arkitektkårens situation som beskrivs ovan. Men det finns anledning att tro att de villkor – och möjligheter – som Fisher lyfter fram, också kan sägas spegla situationen för de svenska arkitekterna. Snarlika iakttagelser förmedlas i *Arkitekten i fokus*. Där uppmärksammas en ökad efterfrågan på arkitektkompetens. Samtidigt går det inte att ta miste på en liknande självkritik som den Fisher uttrycker, som handlar om att ”arkitekterna har distanserat sig och förlorat i inflytande”.⁶

Också Björn Klarqvist och Sven Thiberg vill i skriften *Acceptera inte: om arkitektyrkenas marginalisering och om be-*

hovet av en motståndsrörelse uppmärksamma arkitekter och andra på vad de ser som en pågående marginalisering av den svenska arkitektkåren. De pekar på brister både i samarbetet mellan olika aktörer i branschen, och i en snävt avgränsad kultur. Följden har enligt författarna blivit en ”kritiklös glorifiering av yrket” och en dubbelmoral när det kommer till etiska ställningstaganden. Bakom arkitektkårens altruistiska program finns idag, hävdar de, ingenting annat än egoistiska affärsmässiga regler präglade av traditionell skräanda:

Orsaken till att arkitekterna har ett bristande intresse för etiska frågor sägs vara den utsatta situation som kåren lever under. Genom att arkitekterna mer och mer marginaliserats i byggprocessen har deras ställning undergrävt. Då blir den naturliga reaktionen att koncentrera etiken och moralen på affärsmässiga och kollegiala regler.

Vi påstår att det snarare är bristen på tydlig etik som gjort att arkitektkåren blivit marginaliserad. Om kåren istället hade preciserat vilka som är våra egentliga uppdragsgivare och placerat frågorna i dess politiska och samhällsekonomiska kontext, hade situationen varit en annan. Om kåren hade fört en livaktig debatt om dessa frågor hade medlemmarna varit starkare i sin dagliga gärning.⁷

I Klarqvists och Thibergs ambition att uppmärksamma arkitekterna på att deras yttersta ansvar gäller brukarna av den byggda miljön riktas skarp kritik mot de kollegor som i sin praktik bejakar ett konstnärligt intresse på bekostnad av ett socialt engagemang. Även dagens arkitektutbildning, där studenterna socialiseras in i den rådande kulturen, utsätts för kritik. Författarnas radikala slutsats är att utbildningen i sin nuvarande form, åtminstone på sina ställen, kan läggas ned. Sist men inte minst kritiserar den egna professionella organisationen för sitt, enligt författarna, alltför marknadsanpassade förhållningssätt.

Med den ensidigt polemiska tonen riskerar dock författarna att kritiken bemöts med tystnad, och att de kollegiala samtal som de efterlyser uteblir. Det vore synd. Även om den bild de tecknar av den altruistiske arkitekten – fri från branschens kommersialisering och marknadsutveckling i övrigt – inte i alla delar känns realistisk, finns det all anledning att ta deras upprop om behovet av en diskussion om kollektiva etiska ställningstaganden och värderingar på allvar.

Att etiska frågor är hotade i dagens professionella villkor är ett tema som lyfts fram också av Lennart G. Svensson i skriften *Professionella villkor och värderingar*. Som grund för en diskussion om en förnyad efterfrågan på professionalism har Svensson genomfört en studie över villkor och värderingar bland ett femtontal professioner i Sverige – däribland arkitekter och civilingenjörer. Men den dubbelmoral mellan affärsmässighet och altruistiskt engagemang som Klarqvist och Thiberg kritiserar arkitektkåren för, lyfter Svensson redan inledningsvis fram som ett självklart inslag i de professionellas villkor idag:

Det är numera erkänt att professionella yrken och yrkesutövare har dubbla motiv – de avser att skapa tjänster för klienter och det allmänna bästa samtidigt som de söker använda sina kunskaper och sin kompetens för egen inkomst och ekonomiskt vinning på marknader.⁸

Svenssons syfte är alltså inte att ta avstånd från ett affärsmässigt förhållningssätt bland de professionella som sysslar med tjänster – även om också Svensson uppmärksammar en tilltagande kommersialisering bland de professionella.

Utgångspunkter för sitt resonemang hämtar Svensson i 1980- och 90-talens nedmontering av den svenska välfärdsstaten. I Sverige har de professionella haft en särskilt stark koppling till staten, menar Svensson. De har i hög grad varit anlitade för utbyggnaden av välfärdsstaten och dess institutioner, och de har åtnjutit en offentlig auktoritet i kraft av sin utbildning. Med de senaste decenniernas ”marknadisering” har villkoren för de professionella kommit att förskjutas från en välfärdsstatlig professionalism till en kommersialiserad. Omställningen har gällt bl.a. politiska reformer som handlat om avregleringar och decentralisering, införandet av nya organisationsformer som betonar den fria marknaden, och nya krav på effektivitet. Förändringarna bör dock inte i första hand förstås som tecken på en avprofessionalisering understryker Svensson – undersökningar visar tvärtom att förtroendet för de professionella har ökat de senaste åren.

Svensson vill snarare uppmärksamma hur de senaste decenniernas förändringar har förskjutit villkoren för de professionella från en kollektiv nivå till en individuell. I takt med en sådan förskjutning har den personliga kompetensen och den professionelles relationer med företaget kommit att fokuseras. Det har menar Svensson, vilket också i

hög grad var Klarqvist och Thibergs poäng, skett på bekostnad av en professionalisering som syftar till organiserandet av processer på en kollektiv nivå.

Paradoxalt nog har förskjutningen i villkor, i riktning mot en individuell nivå, samtidigt framtingat en ökad kontroll på den kollektiva nivån, menar Svensson. Resultatet har blivit något av en självgenererande dialektik mellan de båda nivåerna, där ökad informell och personlig kompetens har ställt krav på formell kvalitetskontroll.

När det gäller byggbranschen kan man se att en motsvarande förskjutning som den Svensson uppmärksammar har ägt rum. Ansvaret för kontroll har förflyttats från myndigheterna till branschen själv, och kravet på egenkontroll och formell kvalitetsuppföljning har ökat.

För att se vad förskjutningen i villkor har inneburit för de professionella i Sverige har Svensson studerat ett femtontal professionella grupper, däribland alltså arkitekter och ingenjörer. Det skall understrykas att undersökningen gäller civilingenjörer i allmänhet och inte specifikt väg- och vatteningenjörer.⁹ Det bör också påpekas att Svensson gör ett urval vid redovisningen av enkätundersökningen. Därför finns inte både arkitekternas och ingenjörernas uppfattningar redovisade i alla frågor. Principen är att yrkesgrupper vars uppfattningar avviker från genomsnittet har redovisats.

Undersökningen visade att såväl arkitekter som ingenjörer idag kan anses vara kommersialiserade i sin professionella utövning. Båda professionerna placerade över genomsnittet på frågan om i vilken grad det professionella arbetet var inriktat på att sälja kvalificerade tjänster till bästa pris. På motfrågan, om i vilken grad professionen bör tjäna människor utan hänsyn till deras ekonomiska ställning, visade sig ingenjörerna vara den profession som ansåg sig minst bundna till ett sådant påstående.

När det gäller i vilken grad samhörighetskänslan hade förskjutits från en kollektiv nivå till en individuell hade arkitekterna fortfarande en relativt hög samhörighetskänsla både med sitt yrkesförbund och med sina kontor. Villkoren för ingenjörerna hade i högre grad förskjutits mot den individuella nivån, de placerade sig lägst bland de professioner som ingick i studien, när graden av samhörighet med de fackliga organisationerna undersöktes.¹⁰

Både arkitekter och ingenjörer uppgav sig i mycket hög grad vara styrda av eget kunnande. Men på frågan om hur nöjd man var med sin utbildning var ingenjörerna den pro-

fession som var minst nöjd. Ingenjörerna placerade sig också under genomsnittet på frågan om i vilken grad man upplevde sig ha inflytande i beslut som fattades på arbetsplatsen. Arkitekterna upplevde sig i denna fråga ha ett betydligt större inflytande. När det gällde i hur hög grad de professionella upplevde sig vara styrda i sin verksamhet, menade sig arkitekterna i relativt hög grad vara styrda av såväl etiska regler som olika lagar. Ingenjörerna tillhörde den grupp som i lägst utsträckning upplevde sig vara styrda av arbetsrutiner. De upplevde sig också vara svagt etiskt styrda, och placerade sig åter lägst jämfört med övriga professioner. Det kan jämföras med att närmare 75 % av de professionella ansåg sig i hög grad vara styrda av etiska regler.¹¹

Om arkitekterna kan beskyllas för att i inte tillräckligt hög grad ifrågasätta de snävt satta gränserna för sin professionalism, som Klarqvist och Thiberg vill hävda, tycks Svenssons undersökning peka på att ingenjörerna står inför en minst lika stor, men möjligen omvänd utmaning. Att ingenjörerna är missnöjda med sin utbildning, inte känner att de har inflytande över beslut, och inte upplever sig vara styrda av vare sig arbetsrutiner eller etiska frågeställningar tycks peka på att det föreligger ett stort behov också inom ingenjörprofessionen av att diskutera kollektiva värderingar.¹²

Mot bakgrund av uppgifterna om hur arkitekter och ingenjörer uppfattar sina professionella villkor idag visar Svenssons studie också på intressanta resultat kring uppfattningar om tillit och förtroende. Som redan nämnts visar Samhälle-Opinion-Massmediainstitutets undersökningar att förtroendet för de professionella har ökat under de senaste åren. Ingenjörerna åtnjuter i både 1995 års undersökning och i undersökningen år 2000 något större förtroende hos allmänheten än arkitekterna. Båda professionerna ligger dock över genomsnittet jämfört med samtliga professioner som ingått i studien. Den senare undersökningen visar också att allmänhetens förtroendet för arkitekterna har ökat något snabbare jämfört med ökningen i förtroendet för ingenjörerna.¹³

Mot uppgifterna ur SOM-undersökningarna, om allmänhetens förtroende för de professionella, ställer Svensson de professionellas egna skattningar när det gäller förtroende. På så sätt erhålls ett mått på självuppfattningen inom de olika professionerna. Och här framträder några anmärkningsvärda iakttagelser när det gäller arkitekter och ingenjörer.

När de professionella uppskattar förtroendet för de olika yrkesgrupperna överensstämmer rangordningen i det närmaste exakt med allmänhetens skattning. Som helhet kan de i detta avseende alltså anses utgöra en del av befolkningen snarare än en urskiljbar akademisk grupp. Men när arkitekter och ingenjörer var för sig skattar allmänhetens förtroende för de professionella i allmänhet, visar det sig att båda professionerna uppskattar detta förtroende som relativt lågt, d.v.s. under genomsnittet jämfört med samtliga yrkesgruppers skattning. Avvikelserna är små men det kan noteras att ingenjörerna är den yrkesgrupp som skattar allmänhetens förtroende lägst. När respektive profession därefter skattar allmänhetens förtroende för den egna yrkesgruppen visar det sig att såväl arkitekter som ingenjörer underskattar sig själva. Arkitekterna underskattar i själva verket kraftigt det förtroende som riktas mot dem som yrkesgrupp. Näst efter lärare är de den grupp som är mest benägna att underskatta allmänhetens förtroende. Också ingenjörerna underskattar förtroendet, och hamnar inte långt efter arkitekterna.¹⁴ Att både arkitekter och ingenjörer underskattar det förtroende som riktas mot dem är allvarligt, inte minst ur ett tillitsperspektiv. Men det skall understrykas att resultatet samtidigt kan tolkas som att det finns en slags handlingspotential, i form av ett överskott på förtroende, som arkitekter och ingenjörer kan utnyttja till sin fördel.

Svensson kan inte se att det finns några generella förklaringar hos de olika professionerna som klargör skillnaderna i självuppfattning. Hans slutsats är att det förtroende som riktas mot de respektive professionerna i hög grad bestäms av särskilda uppfattningar – mer eller mindre stereotypa – som finns om varje yrkesgrupp för sig. Han beskriver dessa uppfattningar som starka, stabila mönster, som sannolikt är mycket svåra för enskilda grupper att förändra:

Uppfattningar om förtroende utgör sannolikt en helhet av egna erfarenheter och hörsägnar både om enskilda yrkesutövare och deras motsvarande institutioner som abstrakta system.¹⁵

I flera avseenden tycks Svenssons iakttagelser av mer eller mindre stereotypa uppfattningar om yrkesgrupper verifiera Rothsteins resonemang om betydelsen av kollektiva minnen. När det gäller arkitekter och ingenjörer kan man ana ett samband mellan det faktum att ingenjörerna inte upplever

sig vara delaktiga i beslut, eller styrda av etiska ställningstaganden, och Rothsteins påpekande att omvärderingar av andra, och formandet av föreställningar om ett gemensamt bästa, kommer till stånd först när människor känner sig delaktiga.

En av Svenssons viktigaste slutsatser är att viktiga institutionella frågor, inte minst de som gäller etik, håller på att gå förlorade genom de senaste decenniernas förskjutning av de professionellas villkor. Etik har i allt högre grad kommit att gälla frågor kring professionellt utförande, menar Svensson. Allt mer sällan diskuteras den slags institutionella etik som behandlar moralisk legitimitet i mål och institutioner. Det är denna etik som är mest hotad av de senaste decenniernas förändringar, och det är därför den som bör förnyas och återförsäkras i de professionella kollektiven, menar Svensson.

Och det kan konstateras att av en sådan institutionell etik märks inte mycket i de etiska regler som gäller i branschen idag. De utmärks tvärtom av regler som tydligt sätter lojaliteten med den egna organisationen, och bevakandet av de egna intressena, framför ett verkligt ifrågasättande av moralisk legitimitet i mål och institutioner.¹⁶

Sambanden mellan de ovan redovisade iakttagelserna av arkitekternas marginaliserade roll, av en förskjutning i de professionellas villkor, en frånvarande institutionell etik och bristande professionell självuppfattning skall inte uppfattas som vare sig självklara eller enkla. Att "re-designa" sin praktik, som Fisher uppmanar till, eller att söka förändra sina villkor med vad Rothstein talade om som "institutionell design", handlar om att vara uppmärksam på hur institutionella villkor och kulturella attityder och beteenden kan upprätthålla och återskapa varandra.

Byggbranschen – en sammanhållen kultur?

I *The Culture of Building* ifrågasätter Howard Davis föreställningar om arkitektur som någonting fristående från byggnadskulturen i övrigt. God arkitektur uppkommer i en kultur som präglas av gemensamma kunskaper, hävdar Davis. Hans syfte är i hög grad att återskapa en förståelse av byggnadsverksamheten som en sammanhållen social verksamhet:

The building culture, as complex as it might be, is a unified social phenomenon, with its own identity, its own rules, and its own typical products.¹⁷

Davis tecknar en bild av hur byggnadskulturen har utvecklats och förändrats under de senaste århundradena. Hans perspektiv är internationellt. Utgångspunkter hämtar han i såväl arkitektens och byggarnas kunskaper, som i olika former av institutionella villkor. Genom en granskning av beskrivningar, kontrakt och regleringar kan Davis visa hur värdeomdömen successivt har försvunnit.

På samma gång som Davis vill bereda väg för en bredare förståelse av de många moment som ingår i en byggnadskultur är han kritisk till den differentiering av kunskap som har skett under det senaste århundradet. I takt med att byggandets aktörer har hävdad separata delar av byggnadsverksamheten som egna revir, har den gemensamma kunskapen avtagit. Den process som en gång fungerade tack vare synsätt och kunskap som delades av flera, regleras idag av ett komplext system av institutioner: arkitekter, konsulter, entreprenörer, byggherrar, investerare, banker och offentliga institutioner bevakar alla särskilda intressen. Samtidens brist på gemensamma kunskaper har, menar Davis, lett till att institutioner inom en och samma byggnadskultur idag företräder så skilda intressen att de inte sällan motverkar varandra.

Något av en liknande reflektion gör Ulf Hannerz i artikeln "The Network of Perspectives: Between the Division of Labor and Occupational Subcultures". Men till skillnad från Davis är inte Hannerz ute efter att återupprätta de gemensamma kunskaperna. Han vill fästa uppmärksamhet på att föreställningsmönster präglade av en traditionell förståelse av kultur, där kunskap och värderingar existerar som gemensamma, inte längre kan förklara hur vi organiserar socialt meningsskapande. Idag bygger vår samhälleliga utveckling i hög grad på uppdelning efter kunskapsområden, och Hannerz uppmärksammar byggbranschen som exempel på en kultur som präglas av en långt gången arbetsdelning. Men att upprätthålla och återskapa gemensamma kunskaper och föreställningar är ett förhållningssätt Hannerz avgränsar till att i första hand gälla subkulturer.

Istället föreslår han en kulturell förståelse som tar sin utgångspunkt i de skilda intressen som han menar måste finnas i en fungerande kultur. Genom att utgå från det icke-gemensamma, snarare än det gemensamma, vill han rikta fokus mot betydelsen av interaktion mellan människor med olika kunskaper. Hannerz föreslår begreppet *perspektiv* som en användbar metafor för att förstå hur kulturer är organiserade. Samverkan skulle då inte i första hand handla om

att ha gemensamma kunskaper, utan om att ha perspektiv – både på sin egen subkultur och på den gemensamma kulturen. Därigenom skapas utgångspunkter för interaktion, och i förlängningen kulturell utveckling, menar Hannerz.

I flera avseenden överensstämmer Davis och Hannerz syften, de eftersträvar båda en mer allomfattande kulturell förståelse. Samtidigt väcker deras olika förhållningssätt frågor om hur byggnadsverksamheten bäst kan förstås. Kan man, som Davis gör, verkligen tala om byggnadsverksamheten som ett sammanhållet socialt fenomen idag? Vad är det för föreställningsmönster som präglar vår kulturella förståelse av hur vi förhåller oss till varandra?

Ett sociologiskt perspektiv på hur aktörer förhåller sig till varandra, och vad som definierar ett socialt fält har utvecklats av Pierre Bourdieu.¹⁸ Enligt Bourdieu utmärks ett fält av aktörer och institutioner som strider om något för dem gemensamt. Också hos Bourdieu utgör således olikheten hos aktörerna en förutsättning för att det alls skall vara intressant att tala om ett socialt fält. Men det är inte ett tillräckligt kriterium att aktörerna förhåller sig till varandra endast med utgångspunkt i en arbetsdelning. Fältet måste förstås som något av ett konkurrensfält. Till grund för aktörernas deltagande ligger vad Bourdieu benämner *illusio*, tron på att striden om hur de gemensamma värdena skall definieras är värd att tas på allvar.

Spänningen mellan positionerna på fältet utgår från en uppdelning i subfält, inom vilka skilda värdehierarkier råder. Ekonomiskt kapital värderas högre ju mer heteronomt fältet är, d. v. s. ju närmare det står de värderingar som råder i samhället i övrigt. Det kulturella kapitalet värderas i motsvarande grad högre ju mer autonomt fältet är. Ett autonomt fält utmärks därför av att de symboliska vinster aktörerna eftersträvar utdelas från positioner inom fältet.

En grundtanke i Bourdieus teorier är att det är aktörernas innehav av kapital, och deras därmed sammanhängande erfarenheter av en bestämd position i fältet, som genererar en praktik. Dessa positionsbestämda erfarenheter beskriver Bourdieu i termer av *habitus*. Habitus utgör en slags kroppslig disposition, ett praktiskt sinne för hur aktörerna handlar i olika situationer. Det är alltså ur Bourdieus perspektiv inte i första hand praktiken som formar våra attityder och beteenden. Aktörerna inträder i fältet med sin habitus, som genererar ett sätt att handla, tänka, uppfatta och göra värderingar. I likhet med Rothsteins resonemang om kollektiva

minnen, pekar Bourdieu på att upphovet till skillnader i habitus kan sökas i de kollektiva historiernas enskildheter.¹⁹

Niels Albertsens analyserar i artikeln "Arkitektens fält" arkitektkåren med utgångspunkt i Bourdieus teorier om sociala fält. Att arkitekternas habitus är så stark ser han som en naturlig följd av att undervisningen i så hög grad leder till det som Bourdieu talar om som förkroppsligad kunskap.

Med utgångspunkt i Bourdieus teorier tecknar Albertsen inledningsvis en bild av arkitektens fält som präglad av en polarisering mellan en konstnärlig och en praktisk pol. Han hänvisar till Bourdieus resonemang om ett gemensamt fält för arkitekter och ingenjörer som står mot varandra som konst mot teknik. Inom hela arkitektens fält gäller dock att symboliskt och kulturellt kapital värderas högre än ekonomiskt:

De arkitekter som uppnår konstnärlig stjärnstatus må vara fåtaliga men de anger kursen för de övriga.²⁰

Albertsens uppfattning är dock att gränserna för autonomin inom arkitektens fält är snäva. Inte ens fältets konstnärliga elit skulle klara sig utan en kundkrets med ekonomiska resurser. Flertalet arkitekter kan därför, menar Albertsen, anses vara placerade mellan de båda polerna, i vad han benämner det professionella subfältet. Med utgångspunkt i beskrivningen av arkitektens fält som heterogent och i hög grad beroende av yttre krafter – ekonomiska, politiska, juridiska, tekniska – vill Albertsen väcka frågor om vad det är som håller fältet samman.

Han är kritisk till att Bourdieus teorier om sociala fält fokuserar relationer mellan positioner på bekostnad av en mer substantiell förståelse. Innebär inte det en risk för att illusio, tron på att spelet är värt att tas på allvar, uppfattas bara som en illusion, frågar sig Albertsen.

I ett försök att resonera om vad det är som utgör det substantiellt specifika, det som för arkitekterna gör spelet värt att spela, lyfter Albertsen fram arkitektritningen. Ritningen har varit en central del av arkitektens arbete allt sedan den arkitektoniska formgivningen frigjordes från själva uppförandet av byggnader. Den binder samman arkitekterna med varandra, men också med andra aktörer. Med frigörandet från arbetsplatsen kunde arkitekten lösgöra sig från existerande byggnadstraditioner och teknik. Därigenom har en utveckling skett där ritningsarbetet har kommit att fokusera det som ritningen bäst uttrycker, d.v.s. formala, estetiska

och kulturella frågor. Det har i sin tur, menar Albertsen, lett fram till en helt självständig kulturkritik. Det ligger nära till hands att tolka Albertsens införande av det professionella subfältet som ett försök att – utan att riskera hamna i motsatsställning till den konstnärliga grunden i arkitekternas habitus – ifrågasätta den utveckling som har lett till att arkitektur idag så ofta förstås lösgjord från sociala, ekonomiska och tekniska villkor.

Ytterligare en analys som tar utgångspunkt i Bourdieus teorier om sociala fält är Birgitta Ericsons och Britt-Marie Johanssons avhandling *Bostadsbyggandet i idé och praktik: Om kunskaper och föreställningar inom byggsektorn*. De gör där en analys som täcker relationerna mellan branschens olika aktörer. Fokus ligger på bostadsbyggandet. De menar, något överraskande, att branschens aktörer ofta kommer fram till likartade lösningar på problem, trots att de olika aktörerna ofta har skilda förklaringar till problemens uppkomst. De likartade valen tar Ericson och Johansson som utgångspunkt för en diskussion om att det i byggbranschen finns tydliga spelregler som branschens aktörer följer, gränser som inte överskrids:

De organisationer som de olika aktörerna verkar inom har olika materiella och personella resurser, olika normer och aktiviteter och verksamheterna har också olika grunder. Dessa sammantaget utgör de organisatoriska förutsättningarna för hur de olika aktörerna tänker och verkar i byggprocessen. Den organisation som aktören tillhör sätter gränser för hur han tänker och vilka föreställningar han förmedlar i byggprocessen och får därmed betydelse för hur husen slutligen kommer att utformas.²¹

Ericson och Johansson uppmärksammar att relationerna mellan branschens aktörer förändrades snabbt under åttiotalets byggrusch. Entreprenörerna stärkte då kraftigt sina positioner. Arkitekterna fick visserligen möjlighet att i högre grad än på många år påverka bostadshusens utformning, men det innebar inte att de förstärkte sina positioner på fältet, menar Ericson och Johansson. För efter att ha intervjuat aktörer från 25 bostadsprojekt från nittiotalets början konstaterar de att produktionsekonomi och produktionsteknik fortfarande är dominerande inslag i merparten av all bostadsproduktion. De konstaterar också att det inte i första hand är rationella överväganden som styr hur branschens aktörer tänker och agerar, utan att aktörerna i hög grad är präglade av vanor och traditioner.

Ericson och Johansson understryker samtidigt att sektorn inte skall förstås som konservativ, eller att innovationer skulle ha svårt att få genomslag. I enlighet med Bourdieus teorier menar de att nya metoder och innovationer lätt får spridning när de presenteras i rätt sammanhang, d.v.s. i sammanhang där aktörerna besitter rätt kapital.

Författarna uppmärksammar visserligen att det i specialprojekt finns möjligheter för aktörerna att frångå de traditionella tillvägagångssätten, men i övrigt tecknas en ganska dystert bild av hur branschen fungerar. Att det förekommer skilda värdehierarkier är tydligt, men i hur hög grad aktörerna tar strid för sina uppfattningar framgår inte. Ericson och Johansson ger heller ingen vägledning när det gäller hur situationen skulle kunna förändras. Det skall dock understrykas att studien är gjord i början av nittiotalet, och att den därmed speglar de strukturer som branschens aktörer först nu visar prov på att aktivt vilja förändra.

Donald Broady har pekat på vikten av att inte använda teorin om sociala fält för att dela upp världen i fixa territorier utan att också undersöka det sociala fältets möjligheter. Han vill därmed fästa uppmärksamhet på att det finns två sätt att handskas med insikten att man är placerad i ett socialt fält. Det ena sättet är att övertyga sig själv, och andra, om att man gör det man tror på, att man står vid sidan av värdehierarkier och dominansförhållanden på fältet. Det andra förhållningssättet är självreflexionens. Genom att analysera det fält man verkar inom, de investeringar och insatser som krävs för deltagande, de värden som står på spel och de symboliska och materiella vinster som finns att hämta – genom kunskap om detta, och om den egna positionen i fältet, kan man undvika att bli fältets fånge, menar Broady.²²

Ett sätt att skaffa kunskap om vad det är de olika aktörerna anser stå på spel kan vara att jämföra värdehierarkier. En antydan av hur aktörernas värdeskalor förhåller sig till varandra kan man få i en attitydundersökning publicerad i *Kvalitetssäkring: Arkitekters, konsulter och entreprenörers syn på orsakerna till kvalitetsproblem inom byggandet* (Byggdok). Det skall understrykas att det är problemformuleringar som värderas i denna undersökning. Studien ger ändå en viss inblick i olika aktörers värdeskalor. 138 problemformuleringar ingick i studien och graderades av alla tre aktörsgруппerna. Av de 25 viktigaste problemen för varje grupp visar sig endast fem vara gemensamma för alla. Dessa berörde bristande samordning mellan olika parter under projekteringen; för

optimistisk tidplanering under projekteringen; tidspress under projekteringen som går ut över kontroll av handlingarna; bristande erfarenhetsåterföring mellan förvaltning och projektering; och att byggkostnader minimeras utan tanke på framtida drifts- och reparationskostnader. Av intresse i detta sammanhang är att de svar de tre aktörsgруппerna lämnade i övrigt präglades av en mycket stor diskrepans. Här skall endast rangordningen av några få problemformuleringar uppmärksammas.

Sammanfattningsvis kan arkitekterna i sina svar sägas ge uttryck för en oro över att de inte ges möjlighet att kontrollera och följa upp att deras intentioner genomförs som de har tänkt. De får dock litet stöd för sina tankegångar från övriga aktörer. Som exempel kan nämnas problemformuleringen "Arkitekternas roll i hela byggprocessen är för svag", som arkitekterna rangordnar på första plats, medan entreprenören anser det vara det näst minst viktiga problemet av alla alternativ, och placerar påståendet på plats 137. Även konsulterna värderar påståendet lågt, plats 123.

Också när det gäller sådant som konsulterna värderar högt framträder liknande diskrepanser. Konsulterna får dock i högre grad medhåll av arkitekterna. Påståendet "Konsultarvoden räcker inte för att producera alla handlingar som behövs för att säkra kvaliteten", som konsulterna placerar på tredje plats och arkitekterna på femte, rangordnar entreprenörerna på plats 123.

För entreprenörerna handlar flera av de viktigaste problemen om att övriga aktörer har för lite kunskap om hur de lösningar de projekterar fungerar i praktiken, och att de själva har små möjligheter att påverka under projekteringen. Men inte heller entreprenörerna får i sina uppfattningar stöd av övriga aktörer. Påståendet "Entreprenörer upphandlas för sent för att bidra med kunskap till projekteringen", som entreprenörerna rankar som undersökningens viktigaste problem, plats 1, rangordnar arkitekterna först på plats 125, konsulterna på plats 116. Samma diskrepans uppvisar rangordningen av formuleringen "Entreprenörerna är inte med och påverkar under programstadiet" som entreprenörerna placerar på plats 12, arkitekterna på plats 135, och konsulterna på plats 136.

Med utgångspunkt i de ovan redovisade studierna finns det anledning att återvända till frågan om den svenska byggbranschen kan ses som ett sammanhållet socialt fenomen idag. Strider branschens aktörer om något för dem gemensamt?

Att byggandets fält utmärks av konkurrerande värdehierarkier är tydligt. Men den extrema diskrepans som framträder i svaren i den ovan refererade attitydundersökningen tycks samtidigt peka på att branschens aktörer i hög grad gör sina investeringar, och söker sina vinster, inom sina egna subkulturer. Tron på värdet av den gemensamma insatsen tycks i flera avseenden vara mycket låg.

Avslutningsvis – om vikten av att upprätta ett kollektivt självförtroende

I *Architecture: The Story of Practice* frågar sig Dana Cuff vad det är för föreställningsmönster som präglar hur vi förstår arkitektarbete idag. Hon är kritisk till bilden av den skapande arkitektens arbete som ett ensamarbete, en bild som hon menar upprätthålls genom arkitektkulturen men som stämmer dåligt med arkitekternas praktik. Hennes uppfattning är att arkitektens syntetiserande roll, d.v.s. förmågan att skapa mening i komplexa situationer, är och har alltid varit en av arkitektens huvuduppgifter. Med begreppet "sense making" vill Cuff därför vidga definitionen av designarbetet till att gälla hela den sociala process som leder fram till ett färdigt byggnadsverk:

The simple but radical proposition is that design itself is a social process. This is a broadening of the definition of design as that activity which occurs at the drawing board, usually in the early phases of a project, to include all those human activities that contribute to and shape the final form. From office staffing to client relations, from telephone calls to negotiating a contract – all relevant activities become part of design.²³

Med en sådan vid definition av designarbetet inkluderas alla engagerade aktörer i designprocessen. Motstridiga intressen blir förutsättningar och inte hinder. En förutsättning för processer som präglas av "sense making", snarare än "decision making", är förstås att branschens olika aktörer är villiga att börja bryta sina perspektiv mot varandra.

En antydning om att en sådan förhoppning verkligen föreligger idag kan man få i Bo Carlssons och Per-Erik Josephsons rapport *Kommunikation i byggprojekt – verkligheter och möjligheter*. Efter att ha genomfört en studie av fyra byggprojekt uppmärksammar Carlsson och Josephson att en generell uppfattning bland aktörerna var att man önskade sig mer kontakt med andra aktörer. Ur rapporten

framgår det att branschens aktörer önskar sig en framtida samverkan grundad i en annan typ av kommunikation än den som länge har präglat kontakterna inom branschen:

De verkliga skälen till kommunikation mellan aktörerna skiljer sig markant från de önskade. Man vill minska kommunikation kring ändringar, fel och brister. Istället vill man ägna mer diskussion av framåtriktande karaktär. Ett exempel är att ha kunskapsutbyte med andra aktörer. Ett annat exempel är att fastlägga ambitionsnivån i projektet.²⁴

Det ligger nära tillhands att tolka den kommunikation aktörerna önskar sig som någonting som påminner om den process av "sense making" som Cuff vill fästa uppmärksamhet på.

En viktig utgångspunkt för en sådan process skulle kunna vara att branschens olika aktörer börjar precisera vilka värderingar man uppfattar ligger till grund för kvalitet.²⁵ Att det är en angelägen uppgift – inte minst för arkitekterna – framgår av en studie över upphandling av arkitekttjänster, *Kvalitet eller pris?* Där uppmärksammas att beställare idag inte uppfattar kvalitet vare sig i form av gestaltning, eller när det gäller långsiktiga ekonomiska effekter. Avgörande blir istället anbudspriset för själva program- och projekteringstjänsten:

För arkitektföretagen är resultatet av analysen problematiskt. Kvalitetsskillnader mellan de olika arkitektföretagen och de olika lösningsförslagen tycks inte uppfattas av beställarna. Alternativt kan man hävda att resultatet indikerar att beställarna inte betraktar dessa tjänster som högkvalitativa.²⁶

Av de redovisade attityd- och värderingsundersökningarna framgår det att branschens aktörer har ett digert arbete framför sig i ett försök att börja diskutera hur kvalitet förhåller sig till värdeomdömen. Samtidigt pekar mycket på att en sådan diskussion är aktörernas enda sätt att komma åt de pressade tidplaner och arvoden, som branschens alla aktörer idag på samma gång lyfter fram som hinder för och skäl till bättre samverkan.

En sådan diskussion skulle kunna handla om vad värderingarna tjänar för syfte, vad det vi gör är till för, och vad som utmärker den institutionella etik som gäller legitimitet i mål och institutioner. Det skall understrykas att det idag finns tankar på att ta fram branschgemensamma etiska regler

för den svenska byggbranschen. Ännu har dock ingenting hänt. I skrivande stund avvaktar aktörerna varandras initiativ.²⁷ Det ligger nära till hands att tolka en sådan avvaktan som att branschens aktörer idag tvekar när det gäller tron på värdet av det gemensamma arbetet.

Att påbörja ett arbete med att producera en tro på den gemensamma insatsen framstår därför som en mycket viktig uppgift. Ett sådant arbete måste bedrivas på alla nivåer i branschen. Det gäller utbildning i lika hög grad som praktiken. Det gäller institutioner såväl som professionella organisationer. Också de mindre organ, som kanske samtidigt är de som utdelar de olika subfältens mest symbolladdade vinster och belöningar, är viktiga. Varför t.ex. i juryn för Kasper Salinpriset inte också bjuda in en entreprenör, en konsult och en byggherre? Eller varför i väntan på arbetet med de branschgemensamma etiska reglerna inte besätta de olika organisationernas etiska råd med aktörer som speglar byggbranschens hela struktur? Den typen av initiativ skulle

Kristina Grange, doktorand
Chalmers tekniska högskola
grange@arch.chalmers.se

signalera att branschens aktörer menar allvar i producerandet av tron på den gemensamma insatsen. Det var precis den typen av handlingar som Bo Rothstein ville fästa uppmärksamhet på som avgörande, när han underströk att vad människor gör beror på vad de tror att andra kommer att göra.

Att branschens förskjutna styrkeförhållanden berör samtliga aktörer är tydligt. Att den traditionella rollfördelningen står på spel är lika tydligt. Några väljer kanske att se på situationen med bävan. Men dagens "kris" kan också förstås som en tydligare formulerad möjlighet till utveckling än vad branschen har upplevt på mycket länge. Från allmänheten finns bevisligen ett stort förtroende för både arkitekter och ingenjörer. Inom branschen finns uttalade förhoppningar om bättre samverkan, och studier som visar att byggandets aktörer bär på förhoppningar om en ny kultur präglad av ett gemensamt bästa. Återstår "bara" för branschens aktörer att våga tro på värdet av ett kollektivt självförtroende.

Noter

1. SOU 2002:115, sid. 368.
2. Att samverkan i byggprojekt ofta hålls konfliktfria skulle med en återkoppling till Rothsteins resonemang kunna förstås på liknande sätt som när samverkan över partigränser i lokalpolitiska sammanhang ofta fungerar bättre än på riksnivå.
3. Kadefors 1997, sid. 128.
4. Ryd 2002, sid. 3. Det framgår inte av rapporten vilka aktörer som deltagit i undersökningen. Enligt samtal med Johan Ryd har undersökningen genomförts inom byggbolag, och kan därmed inte med säkerhet sägas spegla arkitekters och konsulters uppfattningar om branschkulturen.
5. Fisher 2000, sid. 11.
6. IVA 1998, sid. 5.
7. Klarqvist och Thiberg 2003, sid. 106.
8. Svensson 2002, sid. 15.
9. Av Civilingenjörsförbundets medlemmar är uppskattningsvis 10 % är anställda inom byggbranschen (enligt uppgift från civilingenjörsförbundets ombudsmannajour 2004-05-24).
10. Svensson 2002, sid. 63-66.
11. Ibid., sid. 67-76.
12. Det framgår inte av Svenssons studie vad som avses med arbetsrutiner. Att ingenjörerna inte upplever sig vara styrda av arbetsrutiner skulle kunna peka på att det finns ett stort utrymme för individuella val. I både intervjuer och remissvar har det dock framkommit att man av ekonomiska skäl ofta måste välja lösningar man redan har erfarenhet av, och att

- man därmed i någon mån tvingas handla rutinmässigt.
13. Svensson 2002, sid. 91–95.
 14. Ibid., sid. 103–105.
 15. Ibid., sid. 108.
 16. Sveriges Arkitekters, SVR:s och Sveriges Byggindustriers etiska regler finns tillgängliga på respektive organisations hemsida: Se <http://www.arkitekt.se>; [http://www.svr.se/pdf/SVRs Etik-regler.pdf](http://www.svr.se/pdf/SVRs_Etik-regler.pdf); respektive http://www.bygg.org/files/pdf/etiska_regler.pdf.
 17. Davis 1999, sid. 42.
 18. Bourdieu använder termen agent, och inte aktör.
 19. Bourdieu 1995, sid. 13.
 20. Albertsen 1998, sid. 381.
 21. Ericson och Johansson 1994, sid. 309.
 22. Broady 1989, sid. 47.
 23. Cuff 1998, sid. 248.
 24. Carlsson och Josephson 2001, sid. 70.
 25. En lovvärd ansats utgör den nordiska konferens kring arkitektonisk kvalitet i byggandet som hölls i samband med Arkitekturåret 2001. Ett flertal aktörer fick då möjlighet att ge sin syn på arkitektonisk kvalitet. Också Boverkets utredning *Arkitektonisk kvalitet och PBL, samband och reformbehov*, från 1997, kan ses som ett uttryck för behovet av att precisera värderingar som ligger till grund för kvalitet. Magnus Rönn analyserar i ett anförande vid den ovan nämnda konferensen remissvaren på Boverkets utredning: ”Ett gemensamt drag i redovisade remissyttranden är att man vill utvidga betydelsen av arkitektonisk kvalitet – både som tankeredskap och som uttryck för en praxis. Problemet med denna strategi [är] att begreppet förlorar i precision och användbarhet när estetiska, tekniska, ekonomiska, sociala och miljömässiga aspekter uppfattas som delar av en arkitektonisk kvalitet. Om allt ses som aspekter på kvalitet blir begreppet utan gräns och kontur mot omvärlden. Begreppet riskerar att bli omöjligt att använda som en intellektuell sprängbräda vid gestaltning och teoretisering kring kvalitet.” Se Rönn i Sällström (red.) 2002, sid. 179. Till skillnad från Rönn uppfattar jag behovet av att se bl.a. ”estetiska, tekniska, ekonomiska, sociala och miljömässiga aspekter” som delar av en arkitektonisk kvalitet som stort.
 26. Lindqvist 2001, sid. 5.
 27. Enligt samtal med Lise Langseth på STD, den 5/5 2004, finns ännu inget utarbetat förslag till branschgemensamma etiska regler. Det sammankallande ansvaret uppges ligga hos Sveriges Byggindustrier. Åke Rådberg på Sveriges Byggindustrier uppges i ett samtal den 7/5 2004 att kontakt har tagits med andra organisationer främst med utgångspunkt i att utvidga det egna etiska rådet med ytterligare aktörer. I nuläget avvaktar Sveriges Byggindustrier svar från dessa organisationer. Av samma anledning uppges arbetet med de branschgemensamma etiska reglerna gå långsamt.

Litteratur

- ALBERTSEN, N. (1998) “Arkitekturens fält” I D. Broady (red.) *Kulturens fält*, Göteborg
- ANDERSSON, W. et al. (2003) *Utmaning för nytänkare: Byggekommisionens rapport om företagsförnyelse och medarbetarutveckling i byggnäringen*, Stockholm
- ARONSSON, G. och J. C. Karlsson (red., 2001) *Tillitens ansikten*, Lund
- BOURDIEU, P. (1994) *Kultursociologiska texter*, Stockholm/Stehag
- BOURDIEU, P. (1995) *Praktiskt förnuft: Bidrag till en handlingsteori*, Göteborg
- BROADY, D. (1989) *Kapital, habitus, fält: Några nyckelbegrepp i Pierre Bourdieus sociologi*, Stockholm
- BYGGDOK (1989) *Kvalitetssäkring : arkitekters, konsulter och entreprenörers syn på orsakerna till kvalitetsproblemen inom byggandet / BYGGDOK-dagen om kvalitetssäkring 88-II-08*, Stockholm
- BYGGKOMMISSIONEN (2002) *Skärpning gubbar! Om konkurrensen, kostnaderna, kvaliteten och kompetensen i byggsektorn*, SOU 2002:115, Stockholm
- CARLSSON, B. och P.-E. Josephson (2001) *Kommunikation i byggprojekt: verkligheter och möjligheter*, Sveriges Byggindustrier, Göteborg
- CUFF, D. (1991) *Architecture: The Story of Practice*, Cambridge, Mass. / London
- DAVIS, H. (1999) *The Culture of Building*, Oxford, New York
- ERICSON, B. och B.-M. Johansson (1994) *Bostadsbyggandet i idé och praktik: Om kunskaper och föreställningar inom byggsektorn*, Lund
- FISHER, T. (2000) *In the Scheme of Things: Alternative Thinking on the Practice of Architecture*, Minneapolis
- HANNERZ, U. (1996) “The Network of Perspectives: Between the Division of Labor and Occupational Subcultures” i *Nordisk Arkitekturforskning* 1996: 3, sid. 7–13

- IVA KUNGLIGA INGENJÖRSVETENSKAPSAKADEMIEN (1998) *Arkitekten i fokus*, Stockholm
- KADEFORS, A. (1997) *Beställare – entreprenörrelationer i byggandet: samarbete, konflikt och social påverkan*, Chalmers tekniska högskola, Göteborg
- KADEFORS, A. (2002) *Förtroende och samverkan i byggprocessen: förutsättningar och erfarenheter*, Chalmers tekniska högskola, Göteborg
- KLARQVIST, B. och S. Thiberg (2003) *Acceptera inte: om arkitektyrkenas marginalisering och om behovet av en motståndsrörelse*, Göteborg
- LINDQVIST, T. (2001) *Kvalitet eller pris? Upphandling av arkitekttjänster enligt lagen om offentlig upphandling (LOU)*, Stockholm
- ROTHSTEIN, B. (2003) *Sociala fällor och tillitens problem*, Stockholm
- RYD, J. (2002) *Pejling av värderingar i byggbranschen*, Akademin för etik i arbete, Stockholm
- SVENSSON, L. G. (2002) *Professionella villkor och värderingar*, Göteborgs universitet, Göteborg
- SÄLLSTRÖM, P. M. (red., 2002) *Processer för arkitektonisk kvalitet i byggandet: Rapport från nordisk konferens i samband med Arkitekturåret 2001. Kulturhuset, Stockholm 4–5 oktober*, Stockholm